

חגיגת החיים

מאת יהודה ליבס

השם 'שמחת תורה' לחג שמיני עצרת לא היה ידוע בזמן המשנה, וכן גם המנהגים הקשורים בו: השמחה, הריקודים ושבע ההקפות עם ספרי התורה, סיום קריאת התורה ותחילת הקריאה מחדש, וקריאת כל אנשי הקהילה לעלות לתורה.

אמנם המנהגים הללו משקפים את המתואר במשנה, אבל התיאור שם אינו קשור לא ליום שמיני עצרת ולא לתורה, אלא ליום הקודם לו, היום השביעי של חג הסוכות, הנקרא הושענא רבא, ולעץ הערבה. ביום זה היו מביאים ענפי ערבות, וזוקפים אותם בצדי המזבח, ומקיפים את המזבח שבע פעמים, ותוקעים בשופר, ואומרים: אנא ה' הושיעה נא, אותו פסוק שאומרים היום גם בהקפות שמחת תורה.

ההקפות של הושענא רבא משמעותן ברורה: לפי המשנה 'בחג (הוא סוכות) נידונין על המים'. וההקפות והקריאות 'הושע נא' סמוך לגמר הדין בסוף החג, באו לעורר את השמים והיושב בהם ולהבטיח את גשמי החורף הקרוב. לשם כך משתמשים בערבי נחל, שרק תוציא אותם מן המים, ומיד הם מתייבשים.

כאן ימצא המפתח להבנת חג שמחת תורה ומנהגיו: חג זה נוצר בגלות, שבה נותקו ישראל מאדמתם, וחשיבות הגשמים התמעטה בתודעתם. את חיי הגוף החליפו עתה חיי הרוח, את העצמים החליפו המלים, את המעשה החליף הסיפור ('מעשה') ואת הנחלה החליף הטקסט. מעתה לא המים היו עיקר החיות אלא התורה. אין מים וגשם אלא תורה ואין חיים אלא תורה. ולא רק באופן מטפורי: בתודעת העם התורה היתה מקור חיותם, המציאות

האמיתית היחידה, והקשר ביניהם לבין האל, מקור כל מציאות (לעתים אף טושטש ההבדל שבין האל לבין התורה). הפורש מן התורה – פורש מן החיים, פשוטו כמשמעו, והוא נפטר מן העולם. ולא זו בלבד: אף פרישה זמנית כלשהי, או החלשת רציפות הקשר עם התורה, יש בהן משום סכנה. לפיכך, כאשר מסיימים לקרוא אחד מחמשה חומשי תורה, יש לומר 'חזק חזק ונתחזק', כדי לחזק את הנפש שנחלשה בגלל ההפסקה שבין החומשים, שהיא מסוכנת, בבחינת חלל ריק מחיים. סכנה זו גדלה עוד יותר בשעה שגומרים לקרא לא חומש אחד אלא את התורה כולה, כי סוף התורה הוא סוף החיים. לפיכך מיהרו בשמחת תורה, מיד אחרי סיום התורה, והתחילו שוב בקריאה מבראשית, כדי להקטין את סכנתו של החלל הריק. זהו גם עניין השמחה, השירה והריקודים עם ספר התורה: לחזק את הנפש ביתר שאת בעת סכנה גדולה זו, ולשאוב חיות מספר התורה, וכן להודות לאל על הצלת הנפש מסכנת המוות שריחפה עליה זה עתה, בזכות התורה מקור החיים. מכאן גם המנהג שלפיו קוראים לתורה את כל אנשי הקהילה, שכן מכאן נובעת חיותם, והעליה לתורה תגביר את סיכויי חייהם בשנה הקרובה, וכן כדי להבטיח שלא נותר אדם שלא נקרא לתורה במשך השנה, שכן מי שלא נקרא לא יוציא את שנתו.

אמנם בזמן הגלות שמרו ישראל גם על מנהגי הושענא רבא, ונהגו להקיף את התיבה וענפי הערבה בידיהם. מנהגים אלה ייצגו את השאיפה לגאולה ארצית ולביאת המשיח, כפי שאפשר ללמוד מן הפיוטים שנאמרים בהזדמנות זו, ובעיקר מן ההכרזה 'קול מבשר מבשר ואומר'. אבל ההווה, הגלות וערכיה מצאו ביטוי בהעברת מנהגי הושענא רבא והתאמתם ליום החג שלאחריו, שנקרא מעתה שמחת תורה. כשם שהושענא רבא הוא יום חיתום הדין, כן גם יום שמחת תורה ('יום הפתק'). אך בו נידונים לא על המים

אלא על התורה, שהיא כל חייו ואורן ימיו של העם, שגלה מעל אדמתו
ונשתל במימי התורה.